

JEDNO PISMO SV. PRIBIĆEVIĆA IZ VREMENA ŠESTOJANUARSKOG REŽIMA

Na početku 1933. u Parizu je objavljena Pribićevićeva knjiga: »*La dictature du roi Alexandre*«. Knjiga je izazvala ogorčenje u režimskim krugovima, negodovanje i neslaganje u redovima srbijanske opozicije, te različita gledišta i reagiranja među Pribićevićevim stranačkim drugovima iz opozicije. U pismu koje ovdje donosimo Pribićević je, polemizirajući sa šefovima srbijanskih opozicionih stranaka, iznio neka objašnjenja o svojoj knjizi. Pismo je važno jer: 1. u njemu je iznesena Pribićevićeva kritika stavova i politike vodstva srbijanskih opozicionih stranaka; 2. sadrži neke Pribićevićeve stavove o problemima hrvatsko-srpskih odnosa i problemu državnog uređenja, kako mu je on tada prilazio; 3. donosi Pribićevićeve prijedloge o principima na kojima bi trebalo da se zasniva državopravni, socijalni i ekonomski program Samostalne demokratske stranke (kao i drugih stranaka opozicije), koji odražavaju ovu etapu zanimljive i karakteristične Pribićevićeve evolucije.

Prema Trumbićevim zabilješkama, do ovog pisma došlo je tako što je Pribićevićeva žena, pošto se prije nekoliko mjeseci vratila iz Pariza, razgovarala sa šefovima srbijanskih opozicionih stranaka [zemljičarima, demokrati i radikali] i prenijeli im Pribićevićevu poruku. Šefovi opozicije iznijeli su joj svoje primjedbe na poruku, osobito na spomenutu Pribićevićevu knjigu.¹

Pribićevićevo pismo izazvalo je prigovore i među njegovim užitim stranačkim drugovima.² Ono sadrži niz pitanja i stavova o kojima je i inače postojala nesuglasnost između Pribićevića i njegovih stranačkih drugova u zemlji, te među samim članovima užega stranačkog vodstva.

Tekst pisma nalazi se u zbirci A. Trumbića (f—135). Postoje dva teksta, od kojih su oba prijepisi kucani na mašini. Tekstovi nisu identični, ali nema većih razlika, po kojima bi se bitnije razlikovao smisao. Jedan primjerak pisan je pretežno ijekavski, a drugi pretežno ekavski. Ima razlika i u interpunkcijama. Kao osnovu za tekst koji ovdje donosimo uzeo sam primjerak koji je pisan pretežno ijekavski s tim, da sam konsekventno proveo ijekavski govor. Također sam mjestimično dodavao ili brisao interpunkciju, usklađujući oba primjerka teksta, ali sam to učinio samo ondje gdje je to bilo neophodno potrebno i gdje se to evidentno nametalo.

Ljubo Boban

---

¹ Ove informacije dao je Trumbiću Vlaho A. Raić. Trumbić bilježi da »izgleda« da je do pisma došlo na taj način. (Historijski arhiv JAZU, zbirka Trumbić, f—135, bilješka od 5. IX 1933, o razgovoru s Raićem.)

² Tako je H. Krizman izjavio Raiću da se takvim odnosom i stavovima odbija srbijanska opozicija, a samostalci bi željeli da je imaju uza se (isto).

Paris, 19. VII. 1933.

Poštovani prijatelji!

Pišem svoj trojici povodom izvještaja, koje sam u uredu primio. Ti su izvještaji veoma interesantni i za mene vrlo korisni. Izgleda, da su potpuno vjerni, a uz to su inteligentno sastavljeni, tako da se čitaju sa uživanjem. Naravno da iščekujem radoznalo i nestrpljivo dalje izvještaje najnovijeg datuma, koje ste stavili u izgled i koji će me interesovati u najvećoj mjeri.

Imadem da se dotaknem više pitanja, koja ste tretirali u vašim izvještajima, a najprije izvještaje o mojoj knjizi, koje potiču sa raznih strana. Iz tih izvještaja vidim ja samo jedno, a to je, da današnji Srbijanci 1) ne podnose kritiku i 2) nemaju smisla za autokritiku. Otud potiče nezadovoljstvo s mojom knjigom, kome ste i vi dali izraza u razgovorima sa mojom ženom. Vi se naprosto ne možete uzvisiti iznad vaše sredine, ne možete se — i nitko od vas — oteti njenom svemoćnom uticaju; vi svi jednako rezonirate i jednako argumentirate, naročito kad je u pitanju održanje prevlasti Srbije, i što je najčudnije, pojedini visoki inteligentni ljudi, kojima se inače čovjek mora diviti, jednako misle o tom pitanju kao na primjer komadant cjelokupne žandarmerije ili kraljeve garde.

Zbog toga je iz Zagrebačke rezolucije³ najviše uvredio (do srca) pasus o srbijanskoj hegemoniji, koji je ipak istinit, jer naša država nije ni Jugoslavija, ni država Srba, Hrvata i Slovenaca, niti je to nekakvo ujedinjeno srpstvo, nego je naprosto proširena predratna Srbija. Kad se u Srbiji ni taj fakat ne će da prizna, kako se onda može vjerovati da se naše prilike mogu srediti bratskim sporazumom i dogovorom i zašto se onda čudite, što se tzv. prečani ironički osmješkiju kad se formula o »bratskom dogovoru« ubacuje u naše diskusije.

Nitko od vas ne će da vidi one lijepe i sjajne stvari, koje sam u knjizi iznio o Srbiji i u interesu Srbije, jer moja knjiga ruši temelje dosadašnje srbijanske politike i tu ste vi svi, što se kaže kao zapeta puška, spremni da branite te temelje, ne pitajući kuda takvo držanje vodi u posljednjoj konsekvenciji.

Svetozar Marković rekao je na adresu Srbije slične, pa i teže stvari i iznio krupnije optužbe, nego ja u svojoj knjizi; on je kazao da se Srbija nije nikad ponašala prema Bosni, Bugarskoj ili Crnoj Gori bratski i prijateljski, nego je prema njima uvijek zauzimala stav osvajača i gospodara. Pa ipak vi svi prelazite preko toga ili zato, što to ne znate, ili što je to rekao čovjek iz Srbije, koji može sve reći, ali ja potičem iz »osvojenih« krajeva i nemam pravo, da dižem optužbe protiv Srbije. Međutim onda Sv. Marković, ni sada ja nismo pod Srbijom mislili *narod* u Srbiji, nego njegove političke faktore, naročito zvanične, koji su uglavnom odgovorni za vođenje politike.

Vi prigovarate, što ja nisam iznio i mane drugih krajeva. Ja uopće nisam iznosio mane *krajeva* nego sam prikazivao politiku, političke faktore i nosioce glavnih političkih pravaca, a u glavnome političku ulogu Srbije naročito od ujedinjenja do danas. U državi je bila mjerodavna riječ Srbije, vodstvo je države bilo uvijek skoro isključivo u srbijanskim rukama i to skoro uvijek sa 100%, tako da ja nisam mogao druge krajeve činiti odgovornim za ulogu, koju oni uopće nisu igrali ili su je igrali tek u sporednijem značaju.

³ Misli se na tzv. Zagrebačke punktacije.

Ja ne znam, kako vas izvjesna fakta, koja tuku kao maljem u glavu ne mogu uvjeriti? Zar ne vidite ovaj fakt, da su npr. za tako zvano »jedinstvo države« svi Srbijanci, dok su drugi u ogromnoj većini protiv? Kako to, da nisu za »jedinstvo države« Hrvati, a Srbijanci protiv? Zar vas ova pozicija jednih i drugih prema tom pitanju ne može nagnati na razmišljanje, koje bi dovelo do revizije vaših pogleda a time i do pravednije ocjene događaja? Zašto su svi Srbijanci za »jedinstvo države« a svi Hrvati protiv? Pitajte se to i analizirajte. I priznajte da su i oni Srbijanci, koji u posljednje vrijeme odstupaju od »jedinstva države«, učinili to samo za to, da bi se koncesijama došlo do mira sa Hrvatima.

Hoćete još jedan fakat o gospodskom držanju današnjih Srbijanaca? Vidite, svaki Srbijanac smatra, da on ima pravo da rješava o tom, što će biti sa Hrvatskom, kako će se urediti Vojvodina ili koji drugi kraj, ali kad Maček dirne pitanje Makedonije, onda svi Srbijanci skoče kao ubodeni, jer on nema prava da se miješa u to pitanje. Srbijanski političari stoje u pitanju Hrvatske na gledištu koncesija t. j. oni su gospodari, koji mogu da učine koncesije, ali Hrvati ne smiju ni da pisnu o tom pitanju, da li će Makedonija biti autonomna, ili će činiti jednu nerazdjeljivu cjelinu sa Srbijom. Vidite, Svetozar Marković je stajao na gledištu da Stara Srbija (na Makedoniju nije ni mislio) i Srbija ne mogu biti jedno zakonodavno područje i kao juriste, mora da znate, što to znači.

Vi kažete u razgovoru sa mojom ženom, da način, na koji se u mojoj knjizi tretira srpska Makedonija dejstvuje na svakog Srbijanca kao crvena krpa na bika i tim ste najbolje sami prikazali svu onu netoleranciju, neobjektivnost, svu onu isključivost, koja se nakupila u današnjem vladajućem srbijanskom društvu. Međutim, ja sam u knjizi tražio, da Srpstvo osvaja Makedoniju idejom slobode, kulturnim radom i bratskom ljubavlju, a ne nasiljem i iznimnim mjerama. Šta u toj knjizi ima o Makedoniji, što bi moglo djelovati na kulturnog Srbijanca kao crvena krpa na bika? Da li to, što kažem, da se Makedonci ne osjećaju ni kao Srbi, ni kao Bugari, nego kao Makedonci, a mislio sam pod Makedoncima na šire slojeve? Pitanje je to, da li je to fakat ili nije i o tom treba diskutirati, a ne rješava se stvar bacanjem anatema na jeretike, koji ne vjeruju u sveto pismo. Ili djeluje kao crvena krpa to, što sam rekao u knjizi, da sam ja lično za autonomiju Makedonije? Pa ako je Makedonija srpska, onda se ne trebamo bojati autonomije. Protiv nje se može biti i boriti, ali se ne smije tretirati kao crvena krpa. A ako ona nije srpska, onda nam ne će pomoći nikakve iznimne mjere, nego će baš one ubiti i posljednje tragove Srpstva u Makedoniji. Ako Makedonija nije srpska, onda ni jedinstvo administracije i zakonodavstva sa Srbijom ne će je posrbiti. Uostalom, sve su to pitanja, o kojima se može razgovarati i raspravljati, ali se ne smije imati specijalni, isključivo srbijanski stav ni u jednom pitanju, koje je naše opće zajedničko. Neprestano govorite o jedinstvu, a stalno nam oduzimate pravo, da govorimo o pitanjima o kojima Srbijanci imaju svoj stav i koja oni pridržavaju isključivo za sebe. Kako se to dvoje može u jedan te isti čas zastupati?

Dragi moji prijatelji, odbijam prigovor, kao da sam u knjizi nipodaštavao historiju Srbije. Ja sam ustao protiv melagomanije, a ne protiv prave istinske historije. Kad je pok. Ruvarac pisao, da Srbi nisu došli u Vojvodinu kao organizovan narod, nego kao bjegunci, da nisu sklapali s austrijskim carevima bilateralne ugovore, nego da su od njih dobivali na osnovu svojih molbi carske gramate, da Đuraj Branković nije bio despot, nego švindler, da Srbi nisu izdani na Kosovu, nego da su

potučeni itd., nitko od nas to nije uzeo kao nipodaštavanje srpske historije, nego kao realno prikazivanje, kao svestranu analizu jednog historičara, koja se bazira na dokumentima. I ja sam našu najnoviju političku historiju u kojoj sam lično učestvovao, bazirao na dokumentima, koje do sad nitko nije pokušao da stavi u pitanje. Oprostite izraz, ali vas vređa, svakà istina i svaki dokumenat, jer hoćete da nametnete neku romantičnu historiju, kakva se pisala prije koju stotinu godina. Vidite, ja sam u knjizi iznio autentičan dokumenat, Pašićevu depešu, iz koje se vidi, da prečanski krajevi nisu osvojeni, da se nisu morali sjediniti sa Srbijom, da su mogli sami odlučiti o sebi po svojoj volji, pa i u tom pravcu, da budu samostalni itd. Vi to bez sumnje smatrate za nipodaštavanje Srbije kao i druge moje dokumentima utvrđene navode, ali tu vam ja ne mogu ništa ispravljati, ni opozivati, kad su te moje tvrdnje osnovane na faktima, koje nitko ne može osporiti, a kamo li da bi ih mogao pobiti. Uostalom ja nisam nikakav obožavalac slav-nih historija i držim, da nema uopće naroda sa slavnom historijom i u mojim očima samo su smiješni oni, koji fabriciraju historiju, da bi ispala slavna.

Inače ja vidim iz vaših izvještaja fakta,⁴ koja me sve više utvrđuju u uvjerenju, da sam zauzeo ispravan stav. Proučivši sve ja vam kao rezultat svojih razmišljanja iznosim ove svoje zaključke:

Srbi moraju zauzeti a priori stav da oni nemaju uopće prava da vladaju nad Hrvatima. Kad taj stav zauzmu, onda će sve ići lako, jer će se stvoriti takvo psihološko raspoloženje i takva politička atmosfera u kojoj će se sporazumi lako ugovarati i lako realizirati. Ali ja vidim iz vaših izvještaja da srbijanski prvaci u Beogradu neprestano gledaju na stvari tako, kao da su oni vlasni da čine više ili manje koncesije Hrvatima (i drugima) kao da su oni vlasnici države koji mogu više ili manje popuštati, ali koji su svjesni toga da je država u njihovom posjedu. Što se tiče ostalih Srba, to im se uopće ne priznaje pravo, da oni mogu imati neki svoj stav, neku svoju volju i svoje poglede na budućnost. S takvim nazorima nikad srbijanski prvaci neće postići sporazum, ni urediti međusobne odnose i dok god kod njih ostaju, uzaludni su svi razgovori i dogovaranja.

Ja vidim iz vaših izvještaja da srbijanski prvaci na žalost još uvijek ne poznaju psihologiju Hrvata. Tako jedan misli da će zadobiti Hrvate, ako na jednom mjestu izjave stavi izraz »samostan«, jer Hrvati polažu na tu riječ. Drugi misli da će Hrvate imati uza se upotrebom neke druge riječi ili izraza. To je kao što se na dvoru mislilo, da će se zadobiti Hrvati, ako se jednom kraljevom sinu dađe ime Tomislav. Za Boga miloga kako može dugo da postoji takva osnovna zabluda. Ta ne radi se Hrvatima o imenima, riječima, formulama i šlagerima, nego o tom, da njihov položaj ma kakav bio ne bude ničija pa ni srpska koncesija, kao što ni Srbi ne bi nikad dopustili da njihov položaj bude posljedica neke hrvatske koncesije. Hrvati traže dakle pravo samoodluke, samoodređenja, kao primarno pravo tako da njihova zajednica sa Srbima i drugima rezultira iz njihove slobodne volje, a ne da to bude na čiji diktat. A u koliko se radi o ograničenju tog prava samoodređenja, može to biti samo u toliko i u toj mjeri, u koliko je ono ograničeno i Srbima, pa ako se radi o zajedničkom rješavanju, može to biti samo u potpunom, apsolutno garantovanom paritetu. Ja ću da budem iskren i za to ću kazati, da je gledište današnjih političara u Srbiji to, da je suverenitet isključivo srbijanski (otud i terminologija novooslobođeni krajevi) a oni su eventualno pripravnici da od tog odstupe

---

⁴ U drugom primjerku stoji: »žalosna fakta«.

izvjesna privilegija (samouprave, pokrajinske autonomije itd.) Hrvatima i drugima. Hrvati traže takvu državnu konstrukciju zajednice iz koje bi se vidjelo, da je ona nastala samoodlukom pojedinih konstitutivnih faktora, pa prema tome i njihovom. I ako se hoće zajednice s Hrvatima, a i sa ostalim Srbima, mora se napuštati stara ideologija i stara terminologija, koja je naslijeđena od predratne (homogene) Srbije.

Vi možete doći s pitanjem, kakav je bio moj stav do 1928. g.? Izvjesni govornici diktature u skupštini⁵ i senatu smatrali su, da je u tom pitanju sadržan argument, koji me tuče naprosto u glavu. J. Banjanin, koji je nekada kao moj saradnik u *Srbobranu* bio majstor u uređivanju lista makazama, zbog čega sam mu odkazao saradništvo lista, sastavio je makazama svoj govor u tzv. senatu citirajući pojedine moje izjave iz ranijih godina. Taj se njegov govor besplatno dijeli po zemlji,⁶ a i ovdje u Parizu kao najrječitiji dokaz, koliko se današnji režim mora da bavi mojom osobom. Ministar spoljnih poslova Jeftić dao je prilikom posljednjeg svog boravka u Parizu 10.000 franaka poznatom novinarskom zasvaštičaru Baniću (kako se on sam hvali) da objavi brošuru na francuskom jeziku, koja bi otprilike bila slična Banjaninovom govoru. Odnosna gospoda, koja su vezana uz jasle dispozicionih fondova ne bi zasluživala od mene nikakav odgovor, ali na vaše pitanje u tom pravcu, ako biste ga eventualno postavili mogu da kažem radi objašnjenja ukratko ovo:

Narod ne postoji radi sistema, nego se sistemi konstruiraju radi naroda. Ja sam bio umom i srcem za unitarni sistem baziran na ideji narodnog jedinstva, ali se taj brzo razvijao u sistem srbijanske hegemonije, koji se u toku vremena sve više i sve jače izražavao u obliku režima autokracije dok nije nastupila kulminacija 6. januara 1929. Unitarni sistem bio je još moguć do tragedije u skupštini 20. juna 1928. g. i pored sveg zastranjivanja u pravcu hegemonije; bio je moguć sve dotle dok je postojala vjera, da se ona može korigirati u pravcu ravnopravnosti. Ta vjera opredijelila je Radića, da g. 1925. akceptira taj sistem. Zadojeni tom vjerom mi smo obrazovali Seljačko-demokratsku koaliciju, sa ciljem, da se unitarizam rekonstruira na bazi jednakosti. Ali tragedija u skupštini 20. juna imala je neminovnu i neizbježivu posljedicu definitivni slom unitarizma. I to je nova tragedija što se u Beogradu odmah poslije katastrofe ili bar u toku 1928. g. nije htjelo to da vidi.

Poslije ovoga je valjda jasno zašto sam napustio unitarističko državno uređenje, koje se kako vidite može još da održava u životu samo silom diktature i koje će trajati samo dotle, dok ta sila bude vladala umjesto slobodne volje naroda. Ja se samo čudim, kako to izvjesni politički ljudi u Beogradu ne uviđaju, nego još uvijek misle, da mogu samoupravnim receptima⁷ ili sličnim medikamentima spasiti tako zvani unitarizam, koji je kod nas uvijek značio centralizam, od konačne propasti.

---

⁵ U drugom primjerku stoji: »mamelučka Skupština«.

⁶ Vjerovatno se misli na Banjaninov govor u Senatu objavljen u brošuri pod naslovom: »Politika jugoslovenskog jedinstva protiv punktacija, razdora i mržnje. Govor izrečen u senatu kr. Jugoslavije prilikom pretresa budžeta za 1933/34 god 28. III 1933. g.«, Beograd 1933.

⁷ U drugom primjerku stoji: »nekim samoupravnim receptima«.

Neki u Beogradu tvrde, da sam ja taj, koji podjaruje Hrvate, a i druge, naročito vojvođanske Srbe na otpor. Ja mislim da bi bilo smiješno braniti se od toga. Nitko neće meni za volju gaziti u otpore, koji nisu prijatna stvar, pogotovo kad se šut mora da bori sa rogatim. Otpora ne može biti tamo, gdje nema nezadovoljstva i on je to jači, što je nezadovoljstvo veće. Ja znam, da je Srbiji najteže, što se otpor javlja kod Srba iz ostalih krajeva. U Srbiji je centralizam tako ukorijenjen, da ne mogu da shvate autonomističke težnje i zahtjeve Srba izvan Srbije. Međutim ja sam u svojoj knjizi dokazao, da su i Svetozar Marković i Svetozar Miletić i dr. Mihajlo Polit Desančić i dr. Jovan Skerlić bili federalisti. Istina poslije ujedinjenja kod Srba izvan Srbije, bilo je takvo oduševljenje, da su vodstvo Srbije i centralizam primili bez kritike. Pogreške politike iz Beograda morale su biti neizmjerne, kad su ti i tako raspoloženi Srbi otjerani u federalistički tabor. Taj njihov najnoviji stav posljedica je historijskog razvitka od 1918. g. do danas i ne može se skinuti s dnevnog reda s nikakvim patriotskim jeremijadama, ni nacionalističkim lozinkama, koje se izvode iz ideje narodnog jedinstva. Uostalom ja sam još prije rata vodio u *Srbobranu* polemiku sa pok. Stojanom Protićem tvrdeći i dokazujući, da u jednom narodu može biti i postojati više individualnosti, što je Protić negirao. (Uostalom, šta su Nijemci iz Reicha i austrijski Nijemci, nego dvije posebne individualnosti jednoga naroda). Iz Beograda će se počiniti nova fatalna pogreška, ako se najnovije raspoloženje Srba izvan Srbije ne uzme ozbiljno i ako se i dalje bude lakomisleno i neznačajki zastupala teza kako je naš problem samo problem administracije.

Uostalom ja nemam nikakvih ličnih ni političkih razloga, da podbadam na otpor. Ja nemam nikakvih političkih pretenzija, ne reflektiram ni na kakve položaje, i ne otimam se ni za kakve uloge, a najmanje za vodstvo i prema tomu mogu da budem objektivan i slobodan i da se uzvisim nad sitne intrige i kojekakve marifetluke. Ja imam samo dvije želje i to prvo, da doživim konsolidaciju naše zemlje kao asocijaciju slobodnih članova, koja će biti stup mira i poretka i ukras civilizacije u Centralnoj Evropi i na Balkanu i druga, da mogu mirno proživjeti u svojoj zemlji u punoj slobodi još ono vrijeme, što mi je poslije burne političke prošlosti i neiskazanih briga i muka, ostalo još za život.

Ja mislim, da su Srbi iz preka bili dovoljno pažljivi i širokogrudi i da im Srbijanci s pravom ne mogu ništa predbaciti. Uzmimo samo ovo: Oni su birali i nosili na ramenima i Nikolu Pašića i Ljubi Davidovića i dr. Miljenka Vesnića i Jocu Jovanovića i mnoge druge Srbijance, a neki su opet pomoću policije nametali im se za poslanike i otimali mandate od njihovih sinova. A kad su Srbijanci odlikovali tako i počastili kog Srbina iz preka? Mene su 1918. g. tadašnji prestolonaslednik-regent i srpska vlada umolili, da učinim što mogu za ujedinjenje sa Srbijom kao što sam dokazao nepobitnim dokumentom u mojoj knjizi. Ali pustimo mene na stranu. Nego da zapitam, kad su u Srbiji birani Jaša Tomić ili dr. Bogdan Medaković ili dr. Dušan Beljak ili Gligorije Jeftanović, da ne govorim o dru Nikoli Stojanoviću i drugima?

Odnosi između Srba iz preka i Srba u Srbiji vrlo su ozbiljni i to se ne da prikriti nekakvim manevrima. Ti su odnosi jedva nešto bolji nego odnosi između Hrvata i Srba iz Srbije. Ja lično mislim, da nisu ništa bolji i ako se ne izražavaju u tako oštrim formama. I da se sa Srbima nisu ujedinili Hrvati i Slovenci, postojalo bi

svejedno među samim Srbima isto pitanje koje danas potresa temeljima naše države t. j. pitanje o formi državnog ujedinjenja i o unutarnjem državnom uređenju.

Pogledajmo uostalom današnju situaciju. Ipak je to neizbrisiva sramota da je iz Srbije uopće mogao doći takav režim, kao što je taj t. zv. 6. januarski. To je najgori, najkoruptivniji i idejno najbjedniji režim, koji se je pojavio u najnovijoj historiji, te se ne može uporediti ni s kojim drugim na svijetu. U Rusiji to je režim klase, koja je poslije vjekovnoga ropstva upotrebivši u svoju korist slom carizma za vrijeme rata uzela u ruke diktaturu. I u Njemačkoj i u Italiji ma koliko da s pravom osuđujemo i ove režime ipak moramo priznati, da su stvoreni pokretom odozdo, iz naroda i da su im na čelu ljudi iz najdubljih slojeva naroda. A u Beogradu? To je čisto lični režim. To je apsolutna monarhija, koja nigdje na svijetu nije više moguća, osim možda u Egiptu ili Abesiniji. To je najpokvareniji i najgluplji režim, koji se u opće može da zamisli. I zar to da nam dađe Srbija poslije velikog svjetskog rata, koji se vodio za ideju slobode i poslije ujedinjenja na koje smo pristali samo pod uslovom, da u državi caruje režim slobode? Pa kako su reagirali predstavnici Srbije protiv toga režima?

Ja sam dvije godine i 3 mjeseca odsjedio u potpuno izolovanom zatvoru i morao sam pribjeći štrajku glađu, da se dokopam slobode — u izgnanstvu. U izgnanstvu su Košutić i Krnjević. Maček je već po drugi puta u zatvoru, suđen na tri godine. Predavec je najprije suđen zbog prostog zločina na tri godine, koje je odležao u kaznenom zatvoru i tek što je izašao iz zatvora ubili su ga. Ubijstvo su diktirali oni isti, koji su dali ubiti Stjepana i Pavla Račića i Đuru Basaričeka. Dr. Suflaj je ubijen, Dr. Budak je skoro ubijen, Dr. Pernar je u zatvoru, iako još i danas nosi zrno u grudima iz revolvera P. Račića. Dr. Korošec se nalazi u internaciji, a jednako i njegovi drugovi iz vodstva. Po zatvorima se vuku toliki drugi Hrvati, Slovenci i Srbi iz preka, kojima se broja nezna i od kojih se mnogi prebijaju i muče mukama svakojakim. Zločinstva, koja se vrše nad narodom, od kojih naročito ističem vandalizam u Lici i Sjevernoj Dalmaciji, postala su svakidašnja pojava. Osude Hrvata na smrt i na doživotnu tamnicu sipaju se kao iz rukava. Vješanje se vrši svaki čas i sve se to izvodi s nekom sadističkom slašću, da čovjeku mora pamet stati kad to promatra. I taj besramni i bezbožni režim sramoti srpsko ime pred cijelim svijetom, sramoti ime koje je ranije značilo ideju slobode i pravde, sramoti to ime u tolikoj mjeri, da ja ne znam hoće li se ta ljava ikada moći potpuno sprati sa njega.

A kako su predstavnici naroda u Srbiji reagirali protiv toga režima?

Prije svega g. Aca Stanojević. Ja ga poštujem, to je stari borac, koji je bio osuđen na smrt zbog borbe za slobodu, koji nikad nije tražio ništa lično za sebe, koji je mogao da obnaša najviše časti da je samo prstom makao. Pa što se nije isprilio protiv tog režima? Zašto dopušta Karađorđeviću nešto daleko gore od onoga, što nije htio da progleda kroz prste Obrenoviću? Ako su Obrenovići imali veleiteta autokratskih to je bilo razumljivo prije 50 i 30 godina, kad je skoro u cijeloj Evropi vladala autokracija. Tada je u Rusiji vladao car, u Njemačkoj kajzer, u Beču Franc Jozef, u Turskoj Abdul Hamid. Neću da budem nepravedan i ne tvrdim, da g. Aca Stanojević odobrava današnji režim, ali on se ne bori protiv njega onako kako se borio protiv Obrenovićevog režima u Srbiji, koji je ipak odgovarao duhu i političkoj strukturi svoga doba, koji nije bio tada ništa abnormalno. A g. Ljuba Davidović? To je zaista jedan od najidealnijih ljudi našega naroda, potpuni demo-

krata i uvijek željan da dobro učini. Pa zašto nije preuzeo odlučnu akciju da se narod izbavi sramotnog ropstva u koje je zapao? Zašto nije zajedno s ostalim prvacima Srbije pokušao da svede na srbijansko političko društvo jedan dio onih gromova, koji biju stalno i neprestano po Hrvatima i Slovencima, a i po Srbima izvan Srbije? Osim Dragoljuba Jovanovića i još nekih drugih rijetkih izuzetaka, naročito među republikancima, u Srbiji se nije nikom ništa dogodilo, nikom tako reći nije ni vlas spala s glave. Kaže se neće režim da udari po Srbijancima, ma koliko da oni podmeću leđa! To je naravno izgovor, jer se do sad ništa nije ozbiljno učinilo protiv režima, jer su iz Srbije dolazile do sad takve limunade, koje zaista nisu mogle izazvati nikakve progone. Jasna je stvar, da se režim boji, da preuzima progone u Srbiji. On operiše pred inostranstvom s tim, da je uza nj Srbija, koja je bila saveznica i t. d. u ratu i strašno bi mu kvarilo račune, kad bi morao priređivati progone i vršiti internacije u Srbiji. Ali baš taj fakt čini da Srbijanci imaju mnogo šire polje za akciju i da mogu slobodnije i bezobzirnije preduzeti ofanzivu, nego drugi krajevi i prema tome da mogu za rušenje režima dati odsudan impuls. I ja se čudim, da u Srbiji politički ljudi ne vide, da je posljednji čas da nešto odlučna preduzmu, ako neće da ideja zajednice nepovratno propane u svim krajevima izvan Srbije. I sad na osnovu svega ovoga ja ne mogu da razumijem kako ste vi uopće mogli da se potužite na moju ženu, koja vas je tobože ni krive ni dužne izgrdila? Pa ona je vama prema onom što vi sapčavate u učtivoj formi kazala čistu istinu. Kad sam ja štrajkovao gladu, da tako protestujem protiv gaženja osnovnih prava čovjeka cio je Beograd bio miran, kao da ga se to ništa ne tiče, ni pijetao nije zakukurikao. Da nije bilo strane intervencije ja bih po Beogradu mogao umrijeti od gladi, iako je u analima naše historije zabilježeno, da sam ja bio onaj, koji je stavio u prijedlog, koji je jednoglasno primljen, da se izvrši ujedinjenje sa Beogradom.

Nemojmo samo da se obmanjujemo i da se zavaravamo i da prodajemo rog za svijeću. Tako sam se naprosto skandalizirao kad sam čitao u novinama kako predstavnici srpske pravoslavne crkve tobože vrše neku propagandu za zbliženje sa Bugarskom. Pa zašto ti predstavnici srpske pravoslavne crkve ne dignu svoj glas protiv nečuvenog bezakonja, da se u Caribrodu na starom bugarskom zemljištu, koje je od početka stvaranja bugarske države pripadalo Bugarskoj, nitko ne smije da zove Bugarinom niti smije da pomisli na osnivanje kakve bugarske škole ili upotrebu bugarskog jezika u nadležstvima. To zemljište nije barem sporno s nacionalnog gledišta i takav protest srpske crkve više bi doprinio za zbliženje sa Bugarskom, nego sva neiskrena uvjeravanja i bratimljenja na oficijelnim sastancima za bogatim trpezama.

Napisao sam knjigu o kojoj ste mi saopćili izvjesne kritike da bi se sva ova pitanja raščistila. Poštujem g. Jocu Jovanovića zbog mnogih njegovih osebina, ali držim da šef stranke, koja bi htjela da igra presudnu ulogu u preobraženju naše države u današnje revolucionarno doba ne bi smio biti tako konzervativan i romantičan kao što je on pokazao svojom ocjenom, ako ste je vjerno preproducirali (naravno neću da mu učinim krivo, njegove se izjave tiču mojih pogleda na današnje vladajuće društvo u Srbiji, inače je on istakao briljantne stranice knjige). Međutim ovlašćujem vas, da mu kažete, da se ja uvijek rukovodim samo svojim uvjerenem i savješću, a nikakvim oportunističkim obzirima, što mi je tim lakše, jer ne reflektiram ni na kakvu karijeru niti mi je ona potrebna.

Iz režimskih krugova čuju se prigovori kako sam se pozivao na mrtve svjedoke. Međutim Kramerovo otkriće o kraljičinoj izjavi može se dokazati svjedočanstvom barem desetorice časnih ljudi, kojima je Kramer saopćio to isto otkriće. Demetrovićeva izjava o kralju izrečena je pred barem 20 ljudi, koji su tada bili prisutni u klubu. O svojim razgovorima s kraljem u audijencijama ja sam uvijek izvještavao članove kluba, koji su nekoji često imali prilike, da te moje referate bilo direktno na izvoru bilo indirektno od drugih obavještenih kontroliraju. Ja sam u knjizi objavio dokumente, depeše itd. koje svako može utvrditi kao autentične. Dokumentat o solunskom procesu potiče od ruke pok. Bajе Filipovića, koji nije bio obični šef kabineta, nego iz ugledne radikalne porodice, posle načelnik ministarstva i narodni poslanik. U mojoj knjizi nema nijednog netačnog podatka, svagdje su naznačeni datumi i druge okolnosti, koje potvrđuju moje navode. Osim toga veći dio otkrića poznat je vodećim političkim licima i ne predstavlja za njih nikakvu senzaciju. To je senzacija za širu publiku i za inostranstvo. Ali je bilo skrajnje vrijeme, da se to iznese na svjetlost dana i da se o tome ne šapuće po budžacima, nego da se što većim publicitetom doprinese radikalnom rasčišćavanju situacije.

Možda ću imati prilike da to sve još dopunim novim podacima. Naročito ako budem morao ma iz kojeg razloga reflektirati na brošuru za koju je dao Jeftić 10.000 franaka prilikom svog posljednjeg boravka u Parizu.

Vas interesuje program i u tom pravcu tražite uputstva. O tomu ukratko mogu da poručim ovo ne čineći iz tog nikakvu tajnu:

Ne možemo više ostati onakova buržujaska stranka kakva je prije diktature bila samostalna-demokratska stranka, u kojoj su čak mogli da nađu mjesta takvi kapitalisti i konzervativci kakvi su n. pr. bili Savčić i M. Stojanović.

1) Treba stvarati i izgrađivati naš seljačko-radnički pokret t. j. stvarati radničko-seljačku stranku, ali u najtješnjoj zajednici sa Radićevom hrvatskom seljačkom strankom. Hrvati moraju biti sigurni, da ih ne ćemo ostaviti do posljednjeg daha i da se na nas mogu pouzdano osloniti u ovoj strašnoj situaciji, koju danas preživljavaju.

2) U državnom pravnom pogledu zastupati federativno državno uređenje ali na bazi historijsko-političkih individualiteta, kao što to odgovara zaključcima Seljačko-demokratske koalicije od 1. augusta⁸ 1928. g. i 7. novembra 1932. g.⁹

3) Ne samo izvor, nego i nosilac vlasti i prava u našoj državnoj zajednici može biti samo narod. Tome načelu odgovara samo republikanski državni oblik.

4) Iz tog svega izvire kao posljedica da se kod rješavanja točke druge moramo idejno vratiti na 1918. g. i to na stanje prije 1. decembra, jer kad bi stali na gleđište 1. decembra značilo bi to sa naše strane priznanje monarhije i unitarizma iako je proglasom diktature pogažena svečana obaveza od 1. decembra koju smo smatrali kao uslov za naše ujedinjenje, da će se u državi vladati strogo ustavno i parlamentarno na širokim demokratskim načelima. Proglasom diktature od 6. januara 1929. oboren je unitarizam i poništena je pravna baza, a isto tako i moralna na kojoj je počivala monarhija.

5) Zbliženje sa Bugarskom, koja bi ušla u državnu zajednicu kao ravnopravni član federacije.

---

⁸ U tekstu stoji: »oktobra«, ali se vjerojatno misli na rezoluciju SDK od 1. augusta 1928.

⁹ Misli se na tzv. Zagrebačke punktacije.

6) Mi možemo biti samo za režim demokracije koji isključuje svaku diktaturu bilo pod kojim vidom i izgovorom. Apsolutno je netačno da se demokracija sa gledišta universalne historije preživjela. Ona se nalazi u procesu promjene svojih oblika i metoda, ali njeno biće i sadržina ostaje vječita u koliko je vječit čovjek, koji je uvijek uzdisao za idealom pravde, slobode i jednakosti (i to ne samo političke nego i ekonomske jednakosti). Ja sam za što veću primjenu tako zvane direktne demokracije i za izborni sistem kod namještanja u administraciji, gdje je moguća njegova primjena.

7) Jasno je da fundamentalnim aktom čitave državne zajednice treba da budu zaštićene sve naše plemenske manjine i sve strane nacionalne manjine u pojedinim historijsko-političkim individualitetima.

8) Objektivni elementi, koji dolaze u sastav pojma naroda, jednaki su ili slični kod Srba, Hrvata, Slovenaca i Bugara. Sa tog gledišta oni predstavljaju jedan narod ali ne postoji ono što je bitno u pojmu naroda, a to je subjektivna svijest o narodnom identitetu, nego je nepobitan fakat, da postoji sprska, hrvatska, slovenačka i bugarska svijest. Prema tome naša državna zajednica može postojati samo onda ako se svi posebni individualiteti u konkretnom slučaju srpski, hrvatski i slovenački integriraju u državnu zajednicu, što se može postići samo federalizmom. Inače će se ta državna zajednica raspasti. Razlozi historijski, geografski, etnografske pomiješanosti i politički traže da se integracija sprovede u obliku federalizma historijsko-političkih individualiteta, a ne tako zvanog čisto plemenskog. Jugoslavenstvo je kompromitovano diktaturom; ono ne može biti rezultat dekreta, nego samo narodnog plebiscita i moglo se ostvariti samo kulturnom propagandom i političkom akcijom na bazi idealne ravnopravnosti i slobode samo mučnim radom čitavih generacija.

Mi nismo nikad forsirali jugoslavenstvo. Predratna koalicija, koja je bila idealna narodna organizacija i vodila epske borbe za narodno jedinstvo, nije se zvala jugoslavenskom, nego hrvatsko-srpskom. Ona je jugoslavensko ime propagirala kao zbirno ime, a ne kao obilježje jedne nove narodnosti.

9) Mi ne možemo biti samo za političku demokraciju, nego se moramo izjaviti i za demokraciju socijalnu, tim prije, što prva ne može opstati bez ove posljednje. Prema tome mi se moramo izjaviti protiv kapitalizma i uopće protiv kapitalističke svojine, a za malu privatnu svojinu. Sa gledišta ekonomske nauke jasno je, šta je kapitalistička svojina. Tu spadaju pored stvarnih monopola, koje uživaju pojedine kompanije i organizacije još i banke i razna intustrijska i trgovačka društva, itd. I sve to treba nacionalizirati, a dok to praktično nije moguće, staviti pod najstrožiju državnu kontrolu.

10) Međutim u svakom pitanju, gdje je interes seljaka u sukobu ma s kojim i čijim drugim interesom, ima da prevlada interes seljaka, koji predstavlja temelj naše narodne i državne zajednice. Prema tome svim organizacijama sela (zadruga za kredit, kooperative za proizvodnju, izvoz, nabavku i potrošnju) mora se priznati karakter i sve pogodnosti državnih organizacija, da bi se seljaštvo s uspjehom moglo braniti od eksploatacije gradova i raznih posredničkih faktora i organizacija.

11) Mi se moramo izjaviti za potpuni pacifizam i prema tome spriječiti sve nacionalističke kampanje. Prema tome moramo se boriti za organizaciju obavezne

međunarodne arbitraže u odnosima među narodima, za opće jednovremeno i kontrolirano razoružanje, priznajući naravno pravo naroda na odbranu u slučajevima, kad je napadnut ma s koje druge strane.

12) Metoda borbe u današnjoj situaciji ne može biti legalna, nego mora biti revolucionarna. Ove se riječi ne treba plašiti, jer ona nema samo jedno značenje, tj. samo značenje oružanog ustanka. Treba prije svega revolucionirati duhove, da bi se pročistila kužna atmosfera u našoj zemlji i stvorilo novo društvo, koje će biti sposobno da jednim zamahom nametne svoju volju u državi. Legalna je borba uopće nemoguća, jer su svi ventili zatvoreni i u zemlji mogu da postoje samo stranke, koje odobri policija. Prema tome sve su legalne stranke u našoj zemlji stranke policije. Zato se ne može učestvovati ni u kakvim izborima, koje raspisuje diktatura pod vladom izuzetnih zakona kao što je dekret o interniranju građana, ukidanje sudske nezavisnosti i slobode štampe. Iz takve situacije je samo jedan izlaz, a to je revolucija. Uostalom zar akt od 6. januara 1929. nije bio revolucionaran akt, koji je zbrisao dosadašnje legalno stanje? To je bila revolucija ozgo u interesu kraljevske samovlade, a ja preporučujem revoluciju ozdo u ime veličanstva narodnog, kao i u ime svih bijednih i poniženih, koji nemaju danas dostojno mjesto na suncu.

Ja nisam ovim izradio program, jer ima još mnogo tačaka, koje treba proučiti i razraditi. U ovih 12 tačaka nastojao sam da zbijem temeljna načela, koja treba da rukovode našom današnjom akcijom u cilju rušenja diktaure u našoj zemlji i stvaranja novog doba. Tim sam ispunio najveću prazninu, koja je do sada vladala i preporučujem prijateljima, da ove tačke unesu u narod, kako bi se oko njih moglo vršiti grupisanje sviju elemenata koji smatraju da današnje ropsko stanje u našoj zemlji vređa ljudsko dostojanstvo i našu narodnu čast, kao i ugled pred velikim stranim svijetom.

Inače ovdje u inostranstvu mnogo se svijet smije astronomskim ciframa, koje režim objavljuje o broju učesnika na vladinim izborima. Dok su veliki francuski državniči bez razlike stranaka sretni, ako mogu da govore pred 5000 ljudi, dotle kod nas mediokriteti kao Uzunović, Kramer, Demetrović, Kumanudi, Boža Maksimović i slični govore pred nekoliko stotina hiljada. To je rekord, koji više nisu u stanju da izvedu ni Staljin, ni Musolini, ni Hitler. To su sve šegrti prema veličinama koje sa Terazija vedre i oblače. Naravno ove i slične lažne vijesti naših vlastodržaca baca sva štampa, uz rijetke izuzetke, u koš. Danas režim u Beogradu od nekoliko hiljada listova u Francuskoj ne može da nađe ni pet, koji su pripravnici, da publici serviraju njegove izvještaje, ili da donose članke njemu na slavu.

Današnje vlastodršce u Beogradu najbolje karakteriše ova činjenica:

U isto vrijeme, kad sam ja izgnanik, smatraju se Habzburzi i Burboni u našoj zemlji kao kod svoje kuće. E, pa dotle, a kud ćeš više!

Srdačno pozdravlja vas i sve prijatelje

Svetozar Pribićević

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

IVAN KAMPUŠ

OLEG MANDIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB